

สัปายะ: แนวคิดและวิธีการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา

Sappaya: Concepts and Methods

for Developing Temples in Buddhism

พระฉัตรชัย กตปุญโญ (ขอจันทรกลาง)

Phra Chatchai Katapunyo (Khorjanklang)

พระมหายุทธนา นรเชฏฐโธ

Phramaha Yutthana Narajettho

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: Chatjanklang23@hotmail.com

Received: 7 กุมภาพันธ์ 2568; Revised: 18 กุมภาพันธ์ 2568; Accepted: 27 กุมภาพันธ์ 2568

บทคัดย่อ

สัปายะ: แนวคิดและวิธีการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักสัปายะ 7 และแนวทางการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา แล้วนำมาสังเคราะห์ออกมาเป็นวิธีการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งหลักสัปายะนี้ หมายถึง สิ่งที่สบาย สภาพที่เอื้อ สิ่งที่เกื้อกูล สิ่งที่ต้องอาศัยอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสม อันเกี่ยวเนื่องในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย เพื่อนำไปพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ ฝึกฝน อบรม ตนเอง และ พุทธบริษัท 4 ให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางโลกและทางธรรม เมื่อมีความเป็นสัปายะแล้ว จะส่งผลให้วัดในพระพุทธศาสนา มีความร่มรื่น สงบ ร่มเย็น สามารถเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคม เพื่อเป็นแหล่งพัฒนาทางด้านจิตใจ พัฒนาสติปัญญาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ต่อไป

คำสำคัญ: สัปายะ, วัดในพระพุทธศาสนา, วิธีการพัฒนาวัด

ABSTRACT

Sappaya: Concepts and methods for developing temples in Buddhism, the objective is to study the seven principles of Sappaya and the concept of temple development in Buddhism. Then synthesized it into a method for developing temples in Buddhism. Therefore, it can be applied appropriately to the present era. This principle of sappaya means things that are comfortable, conducive conditions, supportive things, things that are conducive to living well and developing life, things that fit together which supports in practicing meditation to get good results, helps to maintain concentration and not falter, to be used to develop Buddhist temples, to be a source of learning, training, and training oneself and the 4 Buddhist companies to progress in both the worldly and Dhamma ways. When there is sappaya will result in Buddhist temples, it is

shady, peaceful, cool and can be the center of a community in society, to be a source of psychological development continue to develop your intelligence and improve your quality of life.

Keywords: Sappaya, Buddhist Temple, Methods for Developing Temple

บทนำ

สปปายะ" คือหลักธรรมที่มีความสำคัญ โดยอ้างอิงเหตุผลหรือปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญาและพัฒนาสังคม ทำให้เกิดความสมดุลในการดำรงชีวิตอันเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม สปปายะ หมายถึง สิ่งที่สบาย สภาพเอื้อ สิ่งที่เหมาะสมอันเกื้อกูลในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่นไม่เสื่อมถอย สปปายะมี 7 ประการคือ อาวาสสปปายะ คือ ที่อยู่ซึ่งเหมาะสมกัน โคจรสปปายะ คือ ที่หาอาหาร ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสมดี ภัตตสปปายะ คือ การพูดคุยที่เหมาะสมกัน บุคคลสปปายะ คือ บุคคลผู้มีคุณธรรม มีปัญญา มีภูมิรู้ ภูมิธรรม เป็นกัลยาณมิตร โภชนสปปายะ คือ อาหารที่เหมาะสมกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ อุตสปปายะ คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสมกัน อิริยาปถสปปายะ คือ อิริยาปถที่เหมาะสม สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรม เรียกว่า สปปายะ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประพฤติปฏิบัติ เรียกว่า อสปปายะ

ในพระพุทธศาสนา วัดสถานที่หลักสำหรับทำหน้าที่ในการสืบทอดทางพระพุทธศาสนาและการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมอันดีงามแก่พุทธศาสนิกชนจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่งสืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาช้านานเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือนและความร่วมมือเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเป็นเป้าหมายหลอมวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธซึ่งนับได้ว่าวัดเป็นสถานที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นอย่างมากแต่เนื่องจากในสภาพของสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปจึงมีผลทำให้บทบาทของวัดเปลี่ยนไปด้วยแต่อย่างไรก็ตามวัดก็ยังถือเป็นสถานที่สำคัญต่อวัฒนธรรมของสังคม การเปลี่ยนแปลงของวัดและพระสงฆ์ กลับลดลง การพัฒนาวัดให้เป็นสปปายะยังคงมีความสำคัญในการปฏิรูปนี้วัด องค์ประกอบเป็นสปปายะไม่เพียงแค่ช่วยให้พระสงฆ์สามารถมีความเห็นได้ทำให้ประชาชนอยากเข้าวัดกิจกรรมต่างๆ และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนหลังจากนั้นวัดให้เป็นสปปายะจึงหลายแห่งในพื้นที่ของสิ่งแวดล้อมและเพื่อความร่วมมือกันระหว่างวัดกับชุมชนหลักอย่างเป็นทางการ 7 สปปายะรวมถึงอาวาสสปปายะ โคจรสปปายะ ภัตตสปปายะ บุคคลสปปายะ โภชนสปปายะ อุตสปปายะ และอิริยาปถสปปายะ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่วัดเป็นพื้นที่ของการปฏิบัติตามธรรมและการพัฒนาสังคมให้คงอยู่

หลักสปปายะ

สปปายะ (Sappaya) เป็นคำในภาษาบาลีที่หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม หรือ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและร่างกาย ในพระพุทธศาสนา สปปายะถูกใช้เพื่ออธิบายสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการดำรงชีวิตอย่างสมดุลทั้งในด้านกายภาพและจิตใจ ตัวอย่างเช่น การเลือกสถานที่สงบเงียบสำหรับการนั่งสมาธิ การรับประทานอาหารที่เหมาะสม และการอยู่ร่วมกับบุคคลที่มีความเห็นชอบทางธรรม ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสปปายะ นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวถึง สปปายะที่แปลว่า สบาย ไว้ดังนี้

กรมการศาสนา (2542) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัปายะ (สบาย) หมายถึง สภาพที่เอื้อ เกื้อหนุน เหมาะสมช่วยให้การเป็นอยู่ ทำกิจกรรมหรือดำเนินกิจการต่างๆ อย่างได้ผลดีเป็นคุณภาพชีวิตขั้นต้น

ดั่งตฤณ (ศรีณย์ ไมตรีเวช) (2545) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัปายะ หมายถึง วัตถุประสงค์ของ สถานที่ หรือบุคคลอันเป็นที่สบาย เหมาะสมกันในด้านที่จะเกื้อกูลหรือเอื้ออำนวยต่อการประดับประดาจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในวิเวก

นพวรรณ อุปคำ, ชลธิดา สิมะวงศ์, อุบล ก่องแก้ง (2552) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัปายะ หมายถึง สิ่งสถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน หรือเอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเหลือแก่การบำเพ็ญและประดับประดารักษาสมาธิ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2540) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัปายะ หมายถึง ภาวะสบาย ตามความหมายเดิม หมายถึง สภาพเอื้อ สิ่งที่เกื้อหนุน เหมาะ ช่วยให้เป็นอยู่ ทำกิจกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ อย่างได้ผลดี หรือเอื้อต่อการที่จะปฏิบัติกิจนั้นๆ ให้สำเร็จผล เช่น จะไปฝึกสมาธิ เมื่อได้สัปายะ ก็จะได้ผลดี ภาวะสบายนี้ เรียกได้ว่าเป็นคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานเอื้อต่อการเกิดมีสุขภาพที่สมบูรณ์ คือ ช่วยให้มีสุขภาพะครบสองด้าน ทั้งสุขภาพกาย และสุขภาพใจ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2551) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัปายะ หมายถึง ความสะดวก ความเหมาะสม ความเกื้อกูล ความสำราญ ในคำไทยใช้ว่า สบาย ในคำวัดหมายถึง สิ่งที่เหมาะสม สิ่งสนับสนุนเกื้อกูลส่งเสริมหรืออำนวยให้เกิดความสะดวกสบาย เกิดความคล่องตัวในการอยู่ ในการทำความดี เช่น ในการบำเพ็ญเพียรหรือทำกรรมฐาน

สนิท ศรีสำแดง (2548) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัปายะ หมายถึง สิ่งอำนวยประโยชน์ ความสะดวก สิ่งที่เหมาะสมและน่าพึงพอใจ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2551) ได้ให้ความหมายของสัปายะว่า หมายถึง สิ่งที่สบาย สภาพเอื้อสิ่งเกื้อกูล สิ่งเอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสม อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ประกอบไปด้วย 7 ประการ คือ

1. อวาสสัปายะ หมายถึง ที่อยู่อันเหมาะสม เช่น ปลอดภัย ไม่พลุกพล่านจอแจ บางแห่งเรียก เสนาสนสัปายะ
2. โคจรสัปายะ หมายถึง แหล่งอาหารอำนวย ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสม เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลมากเกินไป
3. ภัสสะสัปายะ หมายถึง การพูดคุยที่เหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ในกถาวัตถุ 10 และพูดแต่พอประมาณ ข่าวดาราและสื่อสารที่เอื้อปัญญา บางแห่งเรียกธัมมัสสวนสัปายะ
4. บุคคลสัปายะ หมายถึง บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น ไม่มีคนร้าย แต่มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสม
5. โภชนสัปายะ หมายถึง อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก บางแห่งเรียกอาหารสัปายะ
6. อุตุสัปายะ หมายถึง ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น
7. อิริยาปถสัปายะ หมายถึง อิริยาบถที่เหมาะสม เช่น บางคนถูกกับจงกรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี มีอิริยาบถสมดุล

สรุปได้ว่า สัปายะ 7 ประการนี้ หมายถึง ความเหมาะสม ของสิ่งที่สัมพันธ์กับตน อย่างใกล้ชิด หรือไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ คือ ที่อยู่ ที่เที่ยว เสียงที่ได้ยิน คนเกี่ยวข้องด้วย ปัจจัยที่เลี้ยงชีวิต และดินฟ้าอากาศที่ห่มหุ้ม ถ้าเลือกให้เหมาะสม

ที่สุดเพียงไร ผู้คนจะมีจิตใจเข้มแข็งผ่องใส ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในการบำเพ็ญสมณธรรมของตน ท่านจึงจัดไว้ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาและระมัดระวังเท่าที่จะทำได้ โดยหลักธรรมชาติทั่วไปถือว่าสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของบุคคล ต่อความเสื่อม ความเจริญของบุคคล ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ดี ก็จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก ในทางการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน

วัดในพระพุทธศาสนา

วัด หมายถึง สถานที่ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปกติมีพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ รวมทั้งมีพระภิกษุสงฆ์อยู่อาศัยเป็นสถานที่ที่นักรัณมยยินดี สะอาด สงบ เป็นสปปายะ เหมาะแก่การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา สอดคล้องกับพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2551) ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัด เป็นคำใช้เรียกสถานที่ทางพระพุทธศาสนาตามแต่โบราณ เป็นคำเรียกรวมที่ดินและอาคาร เช่นอุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่ตั้งอยู่บนที่ดินนั้นด้วย วัดที่ถูกต้องสมบูรณ์คือวัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดถูกต้องตามกฎหมายและเป็นนิติบุคคล วัดยังเป็นสถาบันสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในชีวิตของชาวพุทธ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ การศึกษา และการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน อย่างไรก็ตาม บทบาทของวัดได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย สังคมปัจจุบันเผชิญกับความท้าทายที่อาจลดทอนความสำคัญของวัดในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาและสังคม การทำความเข้าใจบทบาทและความสำคัญของวัดจึงเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาความเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและชุมชนไทย

ความหมายของวัดในพระพุทธศาสนา

วัดเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนาพุทธที่ใช้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติธรรมและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คำว่า "วัด" มาจากภาษาสันสกฤต "วตฺส" (Vastu) หรือ "อาวาส" (Avasa) ซึ่งหมายถึงสถานที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและใช้เป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจ ในทางพุทธศาสนา วัดเป็นสถานที่ที่ให้พุทธศาสนิกชนสามารถศึกษาธรรมะ เจริญสมาธิ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้นักวิชาการได้ให้ความหมายของวัดไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ มองวัดเป็นสถานที่แห่งความสงบที่ช่วยให้มนุษย์เข้าถึงธรรมะและสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2540) อธิบายว่าวัดไม่ใช่เพียงสถานที่ทางกายภาพ แต่ยังเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและพัฒนาจิตใจ

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2527) กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์รวมของพุทธศาสนิกชนที่ใช้ในการศึกษาและปฏิบัติธรรม รวมถึงเป็นที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญ เช่น พระอุโบสถและพระวิหาร

ประเสริฐ ณ นคร (2540) ให้ความหมายว่า วัดเป็นสถาบันที่มีบทบาททั้งในด้านศาสนา การศึกษา และสังคม โดยเป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาจิตใจของประชาชน

กรมการศาสนา (2562) ได้ให้ความหมายของคำว่า วัด ไว้ว่า “วัด” คือสถานที่ทางศาสนาตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัดต่างๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป และเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมด้วย วัดมีฐานะทางกฎหมายคือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน ตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้จำแนกวัดออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ "อาราม" ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับพระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมาย และทางพระวินัยทุกประการ

2. สำนักสงฆ์ ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้วแต่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)

กรมศาสนา (2562) ให้ความหมายของวัด หมายถึงสถานที่ทางศาสนาในพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปมีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร และเขตสังฆาวาส เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์หรือบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมใช้ในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา วัดสามารถแบ่งออกเป็น 3 เขต ได้แก่ เขตพุทธาวาส คือ พื้นที่สำคัญที่ใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น พระอุโบสถ และเจดีย์ เขตสังฆาวาส คือ พื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ดำรงชีวิต เช่น กุฏิ เขตธรณีสงฆ์ คือ พื้นที่สำหรับกิจกรรมสาธารณะของชุมชน

สรุปได้ว่า วัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญต่อการพัฒนาจิตใจและสังคมที่ใช้สำหรับการปฏิบัติธรรมและประกอบพิธีกรรม โดยมีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤตที่หมายถึงที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ นักวิชาการให้ความหมายของวัดในหลายมิติ เช่น เป็นสถานที่เผยแผ่ธรรมะ พัฒนาจิตใจ ศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม และสะท้อนโครงสร้างทางสังคม นอกจากนี้ วัดยังแบ่งออกเป็น 3 เขตสำคัญ ได้แก่ เขตพุทธาวาสสำหรับพิธีกรรม เขตสังฆาวาสสำหรับพระสงฆ์ และเขตธรณีสงฆ์สำหรับกิจกรรมของชุมชน การเข้าใจบทบาทและความสำคัญของวัด รวมถึงการพัฒนาวัดให้เหมาะสมกับยุคสมัย จะช่วยรักษาและเสริมสร้างความสำคัญของวัดในฐานะเสาหลักของพระพุทธศาสนาและชุมชนอย่างยั่งยืน

บทบาทของวัดในพระพุทธศาสนา

วัดนับว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชนของชาวพุทธในอดีตจนถึงปัจจุบัน วัดจึงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนและทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระสงฆ์ ที่จะสืบต่อพระศาสนาและพลเมืองที่จะรับผิดชอบสังคมและวัดยังมีฐานะเป็นโรงเรียนอีกด้วยแม้ปัจจุบันความเป็นศูนย์กลางในบางเรื่องจะลดลงแต่ความสำคัญก็ยังคงอยู่ทั้งในเรื่องของการพัฒนาชุมชนการพัฒนาอาชีพหรือหน่วยส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนการรวมกลุ่มการเป็นหน่วยสังคมสงเคราะห์และความเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจยังคงอยู่มีเสมอมาแต่อย่างใด วัดจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในสังคมวัดถือเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของชุมชนมาแต่โบราณ ในพระพุทธศาสนา วัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทที่หลากหลายในการส่งเสริมศีลธรรม การเรียนรู้ และความสามัคคีในสังคม ดังต่อไปนี้

1. ศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระธรรม วัดเป็นสถานที่ที่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมาร่วมกันปฏิบัติธรรม ฟังธรรม และศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้า กิจกรรมสำคัญที่จัดขึ้นในวัด เช่น การทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ การปฏิบัติวิปัสณากรรมฐาน และการเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา

2. สถานที่บำเพ็ญบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา วัดเป็นสถานที่ให้พุทธศาสนิกชนได้ทำบุญ เช่น การถวายสังฆทาน การอุปสมบท การบวชเณร และการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ นอกจากนี้ยังเป็นที่จัดพิธีกรรมสำคัญในชีวิต เช่น พิธีแต่งงาน และพิธีศพ

3. ศูนย์กลางการศึกษาและการเรียนรู้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดเป็นสถานที่ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและวิชาการทั่วไป วัดหลายแห่งจัดการเรียนการสอนแก่เยาวชน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม และศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นอกจากนี้พระสงฆ์และนักวิชาการยังมีบทบาทในการให้คำปรึกษาและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในเชิงลึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตตามหลักธรรม

4. การส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีไทย วัดเป็นสถานที่ที่มีบทบาทในการรักษาและสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีไทย กิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญ เช่น วันสงกรานต์และวันเข้าพรรษา มักจัดขึ้นที่วัด ซึ่งช่วยสร้างความสามัคคีและความผูกพันในชุมชน

5. การสงเคราะห์และช่วยเหลือสังคม วัดหลายแห่งมีบทบาทในการสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส เช่น การจัดตั้งโรงทาน การให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย และการส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสา พระสงฆ์และนักวิชาการยังมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมและจิตสาธารณะให้กับประชาชน

นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของวัดในพระพุทธศาสนา ดังนี้

ประยูร ธรรมสุจริต (2565) กล่าวว่า วัดไม่ได้เป็นเพียงศูนย์กลางทางศาสนา แต่ยังมีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเสริมสร้างคุณค่าทางสังคม

สุชาติ เกาทอง (2564) กล่าวว่า วัดมีบทบาทเป็นแหล่งบ่มเพาะศีลธรรมและคุณธรรมให้กับเยาวชนผ่านการศึกษาแบบปริยัติธรรม

กาญจนา พิศสุวรรณ (2563) กล่าวว่า วัดมีบทบาทในการเป็นพื้นที่สำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชน

ธวัชชัย กิตติศรีวรพันธุ์ (2561) กล่าวว่า วัดมีบทบาทในการให้คำปรึกษาและส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจ

สมชาย พฤษานานนท์ (2560) กล่าวว่า วัดมีบทบาทช่วยเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

มยุรี ศิริสุทธีวงศ์ (2559) กล่าวว่า วัดมีบทบาทช่วยส่งเสริมเน้นถึงการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นผ่านกิจกรรมของวัด

สรุปได้ว่า วัดในพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรมและการทำบุญเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม การศึกษา และการสงเคราะห์สังคม บทบาทที่หลากหลายของวัดนี้ทำให้วัดเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตวิญญาณและความสงบสุขในสังคม วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชนชาวพุทธตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีบทบาทหลากหลายทั้งด้านศาสนา การศึกษา วัฒนธรรม และสังคม วัดทำหน้าที่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่พระธรรม นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งการศึกษาทั้งด้านพระพุทธศาสนาและวิชาการทั่วไป เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดยังส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทย เป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมในวันสำคัญ เช่น วันสงกรานต์และวันเข้าพรรษา อีกทั้งมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม เช่น การจัดโรงทานและการให้คำปรึกษาทางจิตใจ นักวิชาการหลายท่านชี้ให้เห็นความสำคัญของวัดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมศีลธรรม คุณธรรม ความสามัคคี รวมถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งทำให้วัดยังคงมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านจิตวิญญาณและสังคมของชุมชนไม่เสื่อมคลาย

แนวคิดสัปปายะกับวิวัฒนาการ

แนวคิดสัปปายะกับพัฒนาวิวัฒนาการ คือการปรับพื้นที่วัดและสภาพแวดล้อมให้เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม การเรียนรู้การพัฒนาจิตใจของพระสงฆ์และประชาชน โดยมุ่งเน้นที่ความ สะดวก สะอาด สงบ และความเอื้อต่อการดำรงชีวิต การพัฒนาวิวัฒนาการสำคัญของการส่งเสริมคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม และจิตวิญญาณในสังคมไทย แนวคิดสัปปายะ ซึ่งหมายถึง สถานที่หรือสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม เป็นแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวิวัฒนาการ

ให้เป็นสถานที่ที่ส่งเสริมความสงบสุขและการฝึกฝนจิตใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาวิวัฒนาการให้เป็นสัปปายะสถานสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้ การออกแบบพื้นที่ทางกายภาพ วัดควรมีพื้นที่ที่สงบเงียบ มีธรรมชาติที่ร่มรื่น และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมสำหรับผู้มาเยือน การสร้างบรรยากาศทางจิตใจ วัดควรส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ โดยจัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ เช่น การนั่งสมาธิ การฟังธรรม และการทำบุญ การเป็นศูนย์กลางชุมชน วัดควรเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างสำหรับทุกคนในชุมชน โดยจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

การประยุกต์ใช้แนวคิดสัปปายะในการพัฒนาวิวัฒนาการ

คำว่า “สัปปายะ” (Pali: Sappāya) ในทางพุทธศาสนามีความหมายว่า “สิ่งที่เหมาะสม” หรือ “สิ่งที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม” โดยแบ่งออกเป็น 7 ประการ ได้แก่ 1) อาวาสสัปปายะ สถานที่ที่เหมาะสม 2) โภชนสัปปายะ อาหารที่เหมาะสม 3) บุคคลสัปปายะ บุคคลที่เหมาะสม 4) ธรรมสัปปายะ ธรรมะที่เหมาะสม 5) อุตุสัปปายะ อากาศและภูมิอากาศที่เหมาะสม 6) อิริยาปถสัปปายะ การเดิน ยืน นั่ง นอน ที่เหมาะสม 7) วิสัยสัปปายะ สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จากแนวคิดและความหมายโดยย่อเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและการปฏิบัติธรรม และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวิวัฒนาการได้ดังนี้

การออกแบบและปรับปรุงโครงสร้างวัด (อาวาสสัปปายะ) การจัดวางอาคารและสิ่งปลูกสร้างในวัดควรคำนึงถึงความสงบ ร่มรื่น และความเป็นระเบียบ เช่น การสร้างอุโบสถในบริเวณที่ห่างไกลจากเสียงรบกวน การปลูกต้นไม้เพื่อสร้างร่มเงาและเพิ่มความร่มเย็น วัดควรมีโครงสร้างที่สะดวกต่อการเข้าถึงของผู้สูงอายุและผู้พิการด้วย สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2555) ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการออกแบบพื้นที่ที่สงบ ร่มรื่น และเป็นระเบียบในวัด โดยเน้นว่าสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยเสริมสร้างสมาธิและส่งเสริมการฝึกฝนจิตใจ นอกจากนี้ สมชาย จันทร์แสงโรจน์ (2560) ยังกล่าวถึงการจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติธรรมของผู้มาเยือนวัดอีกด้วย

การจัดการอาหารและการดูแลสุขภาพ (โภชนสัปปายะ) การเตรียมอาหารที่เหมาะสมและมีประโยชน์ต่อสุขภาพสำหรับพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรม รวมถึงการจัดระบบสุขอนามัยภายในวัดให้สะอาดและปลอดภัย การปลูกผักสวนครัวหรือการจัดโครงการอาหารปลอดสารพิษสามารถช่วยสนับสนุนแนวคิดนี้ได้ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2555) กล่าวถึงการบริโภคอย่างมีสติและการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวันว่าเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาจิตใจและสุขภาพ

การสร้างชุมชนที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (บุคคลสัปปายะ) การส่งเสริมให้มีผู้ปฏิบัติธรรมที่มีคุณธรรมและจริยธรรมสูง การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน เช่น การจัดกิจกรรมอบรมธรรมะหรือโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม สอดคล้องกับ สมชาย จันทร์แสงโรจน์ (2560) ได้เน้นถึงความสำคัญของชุมชนที่ร่วมมือและสนับสนุนการปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อความสงบสุข

การเผยแพร่ธรรมะที่เข้าใจง่าย (ธัมมสัปปายะ) การจัดกิจกรรมสอนธรรมะในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การบรรยาย การสนทนาธรรม หรือการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อออนไลน์ก็เป็นแนวทางที่ทันสมัย สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2555) ซึ่งให้เห็นว่าการนำเสนอธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและตรงประเด็นเป็นสิ่งสำคัญในการสื่อสารกับคนทุกกลุ่ม

การปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพอากาศ (อุตฺตสัปปายะ) การออกแบบอาคารที่สามารถรับมือกับสภาพภูมิอากาศได้ดี เช่น การสร้างหลังคาที่ระบายอากาศได้ดี หรือการจัดระบบระบายน้ำที่มีประสิทธิภาพ การใช้พลังงานทางเลือก เช่น แผงโซลาร์เซลล์ อาจช่วยลดผลกระทบจากสภาพภูมิอากาศ สอดคล้องกับ สุชีพร บุญญานุกาภ (2535) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศเพื่อเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรม

การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (วิสัยสัปปายะ) การดูแลรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบของบริเวณวัด รวมถึงการจัดพื้นที่สำหรับการเดินจงกรมและการนั่งสมาธิ การสร้างสวนสมุนไพรหรือพื้นที่สีเขียวภายในวัดจะช่วยเพิ่มความสงบและส่งเสริมการปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับ สมชาย จันทรแสงโรจน์ (2560) เน้นถึงการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เป็นระเบียบเรียบร้อยว่าเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมจิตใจให้สงบและพร้อมสำหรับการฝึกฝนธรรมะ

การส่งเสริมกิจกรรมที่เอื้อต่อการเจริญสติ (อิริยาปถสัปปายะ) การจัดพื้นที่และเวลาสำหรับการฝึกสติ เช่น การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ และการอบรมการปฏิบัติธรรมที่มีการจัดตารางเวลาชัดเจนและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ นักวิชาการ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2555) ได้เน้นถึงความสำคัญของการฝึกสติผ่านการจัดกิจกรรมและพื้นที่ที่เหมาะสมภายในวัด

สรุปได้ว่า แนวคิดสัปปายะหมายถึงสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและพัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่ที่สงบสุข เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ โดยแนวคิดนี้ประกอบด้วย 7 ด้านหลัก ได้แก่ 1) อาวาสสัปปายะ สถานที่เหมาะสม การจัดวางพื้นที่วัดให้สงบร่มรื่นและมีระเบียบ เช่น ปลูกต้นไม้สร้างอาคารห่างไกลจากเสียงรบกวน 2) โภชนสัปปายะ อาหารเหมาะสม จัดเตรียมอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการและปลอดภัย รวมถึงส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ 3) บุคคลสัปปายะ บุคคลเหมาะสม ส่งเสริมให้มีชุมชนที่สนับสนุนการปฏิบัติธรรมและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน 4) ธัมมสัปปายะ ธรรมะเหมาะสม เผยแผ่ธรรมะในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เช่น การบรรยาย การสนทนาธรรม และการใช้สื่อออนไลน์ 5) อุตฺตสัปปายะ อาคารเหมาะสม ออกแบบอาคารที่รับมือกับสภาพภูมิอากาศได้ดี เช่น ระบบระบายอากาศหรือพลังงานทางเลือก 6) วิสัยสัปปายะ สิ่งแวดล้อมเหมาะสม ดูแลความสะอาดและจัดพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรม เช่น สวนสมุนไพรและพื้นที่สีเขียว และ 7) อิริยาปถสัปปายะ การเคลื่อนไหวเหมาะสม จัดกิจกรรมฝึกสติ เช่น การเดินจงกรมและการนั่งสมาธิ พร้อมตารางเวลาที่ชัดเจน การพัฒนาวัดตามแนวคิดสัปปายะจึงเป็นการสร้างพื้นที่ที่เอื้อต่อการฝึกฝนจิตใจ การเรียนรู้ และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งส่งเสริมคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม และจิตวิญญาณในสังคม

ความรู้จากการศึกษา

ความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือการพัฒนาวัดตามแนวคิดสัปปายะ โดยมี วัดสัปปายะ เป็นศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงการเกื้อกูลและส่งเสริมกันใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมเกื้อกูล เกี่ยวข้องกับ อาวาสสัปปายะ

สถานที่ที่เหมาะสม โคจรสัปปายะ แหล่งอาหารที่เหมาะสม และ อุตสัปปายะ สภาพอากาศที่เหมาะสม เพื่อให้บรรยากาศสงบ รมรื่นและเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม บุรณาการชุมชน เชื่อมโยงกับ ภัสสะสัปปายะ การพูดคุยที่เกื้อหนุน และ บุคคลสัปปายะ บุคคลที่เกื้อกูล เพื่อสร้างชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้และความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุน ส่งเสริมวัฒนธรรม เน้น อริยาบถสัปปายะ การเคลื่อนไหวที่เหมาะสม และกิจกรรมทางวัฒนธรรม ส่งเสริมประเพณีและการพัฒนาจิตวิญญาณ สร้างสมดุลชีวิต เกี่ยวข้อง กับ โภชนสัปปายะ อาหารที่เหมาะสม และ อุตสัปปายะ สภาพอากาศที่เหมาะสม ส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจภาพนี้สะท้อน แนวทางที่ทำให้วัดสามารถเป็นพื้นที่ที่เกื้อหนุนต่อการฝึกฝนจิตใจ การเรียนรู้ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน นำไปสู่การ พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมทางศาสนา วัฒนธรรม และจิตวิญญาณอย่างยั่งยืนแผนภูมิภาพ ดังปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สัปปายะ: แนวคิดและวิธีการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา

บทสรุป

สัปปายะ หมายถึง สิ่งที่เหมาะสมหรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ซึ่งส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนา จิตใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักสัปปายะประกอบด้วย 7 ประการ ได้แก่ อवासสัปปายะ คือ สถานที่ที่เหมาะสม เช่น บรรยากาศสงบ ร่มรื่น เพื่อสร้างสมาธิ โคจรสัปปายะ หมายถึง แหล่งอาหารที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต ภัสสะสัปปายะ การ พูดคุยหรือแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกื้อหนุนปัญญา บุคคลสัปปายะ การอยู่ร่วมกับบุคคลที่มีคุณธรรมซึ่งช่วยเป็นแบบอย่างที่ดี โภชนสัปปายะ คือ อาหารที่เหมาะสมและส่งเสริมสุขภาพ อุตสัปปายะ สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย อริยาบถสัปปายะ การเคลื่อนไหวและอริยาบถที่เหมาะสมต่อสุขภาพและการฝึกสติ การพัฒนาวัดตามแนวคิดสัปปายะ เชื่อมโยงกับ องค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงการเกื้อกูลและส่งเสริมใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมเกื้อกูล เพื่อให้บรรยากาศสงบ รมรื่นและ เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม บุรณาการชุมชน เพื่อสร้างชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้และความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุน ส่งเสริม วัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมประเพณีและการพัฒนาจิตวิญญาณ สร้างสมดุลชีวิต เพื่อส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจภาพนี้สะท้อน แนวทางที่ทำให้วัดสามารถเป็นพื้นที่ที่เกื้อหนุนต่อการฝึกฝนจิตใจ การเรียนรู้ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การนำ แนวคิดสัปปายะมาใช้ในการพัฒนาวัดมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะวัดในพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นสถานที่สำหรับประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทหลากหลายในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน ได้แก่ ศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระธรรม โดยเป็นพื้นที่ให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนร่วมกันฟังธรรมและฝึกปฏิบัติวิปัสสนา สถานที่บำเพ็ญบุญและ

ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การถวายสังฆทาน และพิธีสำคัญในชีวิต ศูนย์กลางการศึกษาและการเรียนรู้ ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและความรู้ทั่วไปผ่านโรงเรียนพระปริยัติธรรมหรือการฝึกอบรมในวัด การส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีไทย ด้วยการจัดกิจกรรมในวันสำคัญ เช่น วันสงกรานต์ การสงเคราะห์และช่วยเหลือสังคม ผ่านกิจกรรมโรงงานหรือโครงการจิตอาสา แนวคิดสัปปายะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่เกื้อกูลต่อการฝึกฝนจิตใจและการเรียนรู้ ช่วยส่งเสริมคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม และจิตวิญญาณในสังคมอย่างยั่งยืน

รายการอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2542). ก. คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน.
- กรมการศาสนา. (2542). คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน.
- กรมการศาสนา. (2554). ความรู้ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- กรมการศาสนา. (2562). ความรู้ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- กรมศิลปากร. (2563). วัดในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- ณัฐมน สมตน. (2565). การบริหารตามแนวศัพทราชธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ดังตฤณ (ศรัณย์ โปษะเวช). (2545). มหาสติปัฏฐานสูตร. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ยูไนเต็ด โปรดักชั่น เพรส จำกัด.
- ธวัชชัย กิตติศรีวรพันธุ์. (2561). สุขภาวะจิตใจผ่านศาสนา. เชียงใหม่: ธรรมะเพื่อชีวิต.
- นพวรรณ อุปคำ, ชลธิดา สิมะวงศ์, อุบล ก่องแก้ง. (2552). การถอดบทเรียน เรื่อง การบำบัดสุราโดยองค์การพุทธศาสนา (วิถีพุทธ) สำนักปฏิบัติธรรมถ้ำตอง ตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: แผนงานการพัฒนาระบบรูปแบบ และวิธีการบำบัดรักษาผู้มีปัญหาการบริโภคสุราแบบบูรณาการ.
- ประยูร ธรรมสุจริต. (2565). บทบาทของวัดในการพัฒนาสังคมและมนุษย์. กรุงเทพฯ: ธรรมศึกษา.
- ประยูร อุสุภาว. (2549). วัดไทย: ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเสริฐ ฐน นคร. (2540). วัดกับบทบาททางสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2540). พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงขยาย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2555). สี่หมื่นของสตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ผลิตัณม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2533). ธรรมะกับวัดป่า. สุราษฎร์ธานี: สำนักพิมพ์สวนโมกข์.
- มยุรี ศิริสุทธีวงศ์. (2559). การอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น. นครศรีธรรมราช: สถาบันวัฒนธรรมพื้นบ้าน.

สนิท ศรีสำแดง. (2548). พุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมชาย จันทรแสงโรจน์. (2562). การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม. วารสารพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม, 7(2), 45-67.

สมชาย พลิกษานานนท์. (2560). บทบาทของวัดในการเสริมสร้างชุมชน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2565). ข้อมูลวัดทั่วประเทศไทย. แหล่งที่มา: www.onab.go.th. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568.

สุชาติ เกาทอง. (2564). วัดกับการศึกษาศีลธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยศาสนา.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2527). แนวคิดเกี่ยวกับวัดในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2527). แนวคิดเกี่ยวกับวัดในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2535). สภาพแวดล้อมและการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ปัญญาไทย.